

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI
NAMANGAN VILOYATI XALQ TA'LIMI BOSHQARMASI
UYCHI TUMAN XALQ TA'LIMI BO'LIMI**

Uychi tumani 35-umumiy o`rta ta`lim maktabining
jismoniy tarbiya va CHQBT fanlari o`qituvchisi

Tohirov Sardorbekning

11-sinflar uchun CHQBT fanida

Y I L L I K I S H R E J A S I

Manzil:	Namangan viloyati Uychi tumani 35-umumiy o`rta ta`lim maktabi
Ishtirokchi:	Tohirov Sardorbek Shokirjon o`g`li
Lavozimi:	Jismoniy tarbiya va CHQBT fanlari o`qituvchisi
Fan nomi:	Chaquruvga qadar boshlang`ich tayyorgarlik
Sinf:	11-sinf
Telefon raqami:	+99894 427 5050

Namangan (Uychi) - 2018 y

11-sinf CHQBT fanidan yillik ish reja

(Haftasiga 1.5 soat)

T/r	Dastur bo'limlari	Soatlar taqsimoti
1.	Fuqaro muhofazasi	17
2.	Saf tayyorgarligi	6
3.	Harbiy xizmat huquqiy asoslari	3
4.	Harbiy ish asoslari	2
5.	Otish tayyorgarligi	2
6.	Amaliy harbiy jismoniy tayyorgarlik	2
7.	Tibbiy bilim asoslari	13
8.	Nazorat ishi	6
Jami		51

№	Dastur bo'limlari	I - CHORAK												
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Fuqaro muhofazasi	+	+	+	+	+	+	N	+	+	+	+	N	+
2	Saf tayyorgarligi													
3	Harbiy xizmat huquqiy asoslari													
4	Harbiy ish asoslari													
5	Otish tayyorgarligi													
6	Amaliy harbiy jismoniy tayyorgarlik													
7	Tibbiy bilim asoslari													

№	Dastur bo'limlari	II - CHORAK											
		14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
1	Fuqaro muhofazasi	+	+	+	+	+	+						
2	Saf tayyorgarligi							+	+	N	+	+	

3	Harbiy xizmatning huquqiy asoslari															
4	Habiy ish asoslari															
5	Otish tayyorgarligi															
6	Amaliy harbiy jismoniy tayyorgarlik															
7	Tibbiy bilim asoslari															

№	Dastur bo'limlari	III – CHORAK														
		25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39
1	Fuqaro muhofazasi															
2	Saf tayyorgarligi	+	+													
3	Harbiy xizmatning huquqiy asoslari			+	+	+										
4	Habiy ish asoslari						+	+	N							
5	Otish tayyorgarligi									+	+					
6	Amaliy harbiy jismoniy tayyorgarlik											+	+			
7	Tibbiy bilim asoslari													N	+	+

№	Dastur bo'limlari	IV – CHORAK														
		40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51			
1	Fuqaro muhofazasi															
2	Saf tayyorgarligi															
3	Harbiy xizmatning huquqiy asoslari															
4	Habiy ish asoslari															
5	Otish tayyorgarligi															
6	Amaliy harbiy jismoniy tayyorgarlik															
7	Tibbiy bilim asoslari	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	N	+	

№	Mavzular nomi	Soat	Mashg'ulot turi	Rejada	Amalda				Ko'rgazmali vositalar	Uyga vazifa
					A	B	V	G		

FUQARO MUHOFAZAST. HAYOT XAVFSIZLIGI ASOSLARI. XAVFSIZLIK VA FAVQULODDA VAZIYATLARDA INSON MUHOFAZASI									
1	Krish. O'zbekiston Respublikasida boshlang'ich harbiy tayyorgarlik fanining bugungi kundagi ahamiyati va chaqiruvga qadarda hamda chaqiruv yoshida bulgan yohlarga quyilyotkan talablar. Fuqaro muhofazasi tushichasi. I-bob Favquladda vaziyatlarning oldini olish va harakat qilish davlat tizimi tashkil etish. 1.1 Favquladda vaziyatlarning oldini olish va harakat qilish davlat tizimi (FVDT)	1	Nazariy						
2	1.2 Maktabda Fvquladda vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etish harakatlari rejasining tuzulishi	1	Nazariy						
3	2-bob Atrof muhitning salbiy ta'sirlarida, infeksiyon va noinfeksiyon kasalliklarda salomatloknini saqlash 2.1 Atrof-muhitning inson organizmiga ta'siri	1	Nazariy						
4	2.2 Asosiy infeksiyon va noinfeksiyon kasalliklarga sabab bo'luvchi xavfli omillar	1	Nazariy						
5	2.3 Oziq-ovqat mahsulotlari va suv bilan bog'liq xavfli omillar	1	Nazariy						
6	3-bob. ZAMONAVIY JANGOVAR SHIKASTLOVCHI VOSITALAR 3.1 Yadro quroli	1	Nazariy						
7	Nazorat ishi	1	Nazariy						
8	3.2 Kimyoviy qurollar	1	Nazariy						
9	3.3 Biologik (bakteriologik) qurollar va kasallik tarqatuvchi mikroblar	1	Nazariy						
10	3.4 Zamonaviy oddiy qirg'in qurollari	1	Nazariy						
11	4-bob. FAVQULODDA VAZIYATLAR SODIR BO'LGANDA AHOLINI MUHOFAZA QILISHNING ASOSIY TADBIRLARI 4.1 Favqulodda vaziyatlarda xabar berishning yagona tizimi	1	Nazariy						
12	Nazorat ishi	1	Nazariy						
13	4.2 Nafas olish a'zolari va terini himoya qilish vositalari	1	Nazariy						
II- CHORAK									
14	4.3 Aholini muhofaza qilishning muhandislik vositalari (pana joylar)	1	Nazariy						
15	4.4 Radiatsiyadan yashirinish joylari, yerto'la va boshqa joylarni muhofaza inshootlariga moslashtirish	1	Nazariy						
16	4.5 Favqulodda vaziyatlarda hayvon va qishloq xo'jaligi	1	Nazariy						

	o'simliklarini muhofaza qilish									
17	4.6 Qutqaruv ishlarini tashMl etish, o'tkazish asoslari va olib boorish usullari. Qutqaruv ishlarining maqsadi va mohiyati	1	Nazariy							
18	4.7 Zararsizlantirish. Odamlami sanitariya ishlovidan o'tkazish	1	Nazariy							
19	4.8 Favqulodda vaziyatlarda evakuatsiya tadbirlarini tashkillashtirish va o'tkazish	1	Nazariy							
II BOLIM. SAF TAYYORGARLIGI										
20	1-bob. QUROLSIZ BAJARILADIGAN SAF AMALLARI VA HARAKATLARI 1,1 Joyda turganda va quolsiz harakat qilganda harbiycha salom berish	1	Nazariy Amalliq							
21	1,2 Safdan chiqish va safga qaytish. Boshliqning oldiga borish va uning oldidan ketish	1	Nazariy Amalliq							
22	Nazorat ishi	1	Nazariy Amalliq							
23	2-bob. SEKSIYA VA GURUHLARNING SAF TORTISHI. YURISH SAFI VA YOYIQ SAF 2,1 Seksiyaning saf tortishi. Yoyiq saf	1	Nazariy Amalliq							
24	2.2 Yurish safi	1	Nazariy Amalliq							
III – CHORAK										
25	2,3 Guruhning saf tortishi. Yoyiq saf	1	Nazariy Amalliq							
26	2,4 Guruhning saf tortishi. Yurish safi	1	Nazariy Amalliq							
III BO 'LIM. HARBIY XIZMATNING HUQUQIY ASOSLARI										
27	1-bob. OLIY HARBIY O'QUV YURLARI 1,1 Harbiy o'quv yurtlari	1	Nazariy							
28	1,2 Oliy harbiy o'quv yurtlariga qabul qilish tartibi va qoidalari	1	Nazariy							
29	2-bob. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLI KUCHLARI QO'SHINLARIDA TARBIYAVIY VA JAN GO VAR AN'ANALARNING O'RNI 2,1 Komandirlar, boshliqlar va ulaming shaxsiy tarkibni tarbiyalashdagi	1	Nazariy							

37	Nazorat ishi	1									
VII - BOLIM TIBBIY BILIM ASOSLARI											
38	1-bob. TINCHLIK DAVRIDA QO'SHINLARNING TIBBIY TA'MINOTINI TASHKIL QILISH ASOSLARI 1.1 Tinchlik davrida harbiy qism tibbiyot punktining ishi 1.2 Harbiy gigiyena asoslari	1	Nazariy								
39	2.1. bob. URUSH VAQTIDA QO'SHINLARNING TIBBIY TA'MINOTINI TASHKIL QILISH ASOSLARI 2.1. Urush vaqtida bo'linmalar va harbiy qismlarda davolash-evakuatsiya chora-tadbirlarini o'tkazish asoslari 2.2 Tibbiy yordam turlari. Harbiy qismda tibbiyot punktining vazifalari	1	Nazariy								
IV - CHORAK											
40	3-bob. YARADOR BO'LGANDA VA YOPIQ JAROHATLANISHLARDA BIRINCHI TIBBIY YORDAM KO'RSATISH 3.1 Birinchi tibbiy yordam tushunchasi. Jarohat turlari	1	Nazariy Amaliy								
41	3.2 Qon ketishida birinchi tibbiy yordam ko'rsatish. Qon ketishini to'xtatish	1	Nazariy								
42	3.3 Suyaklar sinishida birinchi tibbiy yordam ko'rsatish	1	Nazariy								
43	3.3 Suyaklar sinishida birinchi tibbiy yordam ko'rsatish	1	Nazariy								
44	Ko'z shikastlanganda va yaralanganda, quloq, burun, tomoq jaroxatlanganda birinchi tibbiy yordam ko'rsatish.	1	Nazariy								
45	4- bob. RADIATSIYADAN SHIKASTLANISH VA ZAHARLOVCHI MODDALARDAN ZARARLANISHNING OLDINI OLISH VA BIRINCHI TIBBIY YORDAM KO'RSATISH 4.1 Yadro qurolining portlashi natijasida ajralib chiqqan mahsulotlar bilan zararlanganda sanitar ishlovni o'tkazish. Yadro qurolining portlash o'chog'ida davolash-evakuatsiya chora-tadbirlarini tashkil qilish hamda ko'rsatilayotgan birinchi tibbiy yordamning hajmi	1	Nazariy								
46	4.2 Kimyoviy qurol qo'llanishi natijasida zararlanganlarga birinchi tibbiy yordam ko'rsatish	1	Nazariy								
47	5- bob. FUQARO MUHOFAZASI TIBBIY XIZMATINI TASHKIL ETISH VA UNING VAZIFALARI. SHIKASTLANGAN AHOLIGA BIRINCHI TIBBIY YORDAM KO'RSATISHNI TASHKIL ETISH 5.1 Fuqaro muhofazasi tibbiy xizmatini tashkil etish va uning vazifalari. Fuqaro muhofazasi harbiylashtirilmagan tibbiy tuzilmalarining tavsifi va vazifasi	1	Nazariy								

48	5.2 Kuyish, muzlash holatlari va boshqa baxtsiz hodisalar yuz berganda birinchi tibbiy yordam ko'rsatish	1	Nazariy							
49	5.2 Kuyish, muzlash holatlari va boshqa baxtsiz hodisalar yuz berganda birinchi tibbiy yordam ko'rsatish	1	Nazariy							
50	Nazorat ishi	1								
51	5.2 Kuyish, muzlash holatlari va boshqa baxtsiz hodisalar yuz berganda birinchi tibbiy yordam ko'rsatish	1	Nazariy							

TUSHUNTIRISH XATI

Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fani–Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to 'g'risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq tashkil etiladi va olib boriladi.

“Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to 'g'risida»gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuniga muvofiq, vazirliklar, idoralar, mahalliy davlat hokimiyati organlarining, shuningdek jamoat tashkilotlarining ushbu sohadagi asosiy vazifalarini hamda Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlikni tashkil etish va uni amalga oshirish tartibini “Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlikni tashkil etish va uni amalga oshirish tartibi to 'g'risida”gi NIZOM talablari bilan belgilanadi.

“Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik” chaqiruvgacha hamda chaqiruv yoshida bo‘lgan fuqarolarni O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safida xizmat qilishga tayyorlashning tarkibiy qismi bo‘lib, umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun majburiy o‘quv fani hisoblanadi.

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanini o‘qitishning maqsadi: Vatan himoyasi yo‘lida o‘zining konstitutsiyaviy huquq va burchlarini chuqur anglatish, kindik qoni to‘kilgan, avlod–ajdodlarining xoki-poyi qo‘yilgan yurtini har qanday qurolli tajovuzdan himoya qilishdek muqaddas burchini a’lo darajada ado etishlariga zamin yaratish uchun boshlang'ich harbiy ta’lim berish, harbiy kasbga bo‘lgan e’tiqodlari va qiziqishlarini orttirish, shuningdek, to‘satdan sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan favqulodda vaziyatlarda o‘zini va boshqalarni himoya qilish, davlatimizning ma’naviy va moddiy ne’matlarini saqlash yo‘lida oqilona tashabbus ko‘rsata oladigan jamiyat timizning fidoyi va vatanparvar a’zolarini tayyorlashdan iborat.

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanini o‘qitishning vazifalari: Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik jarayoni o‘quvchi - yoshlarni Qurolli kuchlarimizda harbiy xizmatni o‘tash davomida o‘zlarining konstitutsiyaviy burchlarini a’lo darajada bajarish, o‘ziga ishonib topshirilgan jangovar texnika va qurol – aslahalardan to‘g‘ri foydalanishni qisqa muddatda o‘zlashtirib olishlariga imkon yaratish, shuningdek, yuz berishi mumkin bo‘lgan favqulodda vaziyatlar (terrorchilik harakatlari, harbiy harakterga ega tahdidlar, qurolli to‘qnashuvlar, axborot urushlari va h.k.) da to‘g‘ri va tartibli harakatlanish, zaruriyat tug‘ilganda o‘ziga hamda yon atrofidagilarga birinchi tibbiy va boshqa zaruriy yordamni ko‘rsata olishni o‘rgatishdan iborat.

Yoshlarga harbiy ta’lim berishda ularga harbiy qismlarning jangovar o‘quv-faoliyatida bajariladigan mashqlar, harakatlar va amallarni harbiy

qismlardagi qo‘shinlarning jangovar o‘quv faoliyatlariga mumkin qadar yaqinlashtirilgan holda o‘rgatish ko‘zda tutiladi.

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida “Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik” fani nazariy, amaliy, ko‘rgazmali, taktik, taktik-saf va nazorat shaklida o‘tkaziladi.

Nazariy mashg‘ulotlar asosan ma‘ruza yoki suhbat shaklida ta‘limning pedagogik va axborot kommunikatsion texnologiyalardan keng foydalanilgan holda o‘tkaziladi. Bu mashg‘ulotlarda o‘quv materiallarining asosiy tushunchalari, ta‘riflari hamda mavzuning asosiy qoidalarini mazmuni bayon etiladi. Adabiyotlar, sohaga oid me‘yoriy-huquqiy hujjatlar, Qurolli Kuchlar Nizomlari talablari izoxlanadi.

Amaliy mashg‘ulotlar fan dasturi talablariga muvofiq jihozlangan o‘quv-moddiy bazalarda o‘tkaziladi.

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirining 2018 yil 27 iyuldagi 191-sonli buyrug‘i (1-ilova) bilan tasdiqlangan “Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining I-XI sinflari uchun 2018-2019 o‘quv yiliga mo‘ljallangan tayanch o‘quv reja”ning:

10-banida: Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fani XI sinfda 1,5 soat o‘qitilishi;

20-bandida: O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta ta‘lim to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida” 2017 yil 15 martdagi

140-sonli qaroriga muvofiq, malakali o‘qituvchilar yetarli bo‘lgan quyidagi hollarda sinfdagi o‘quvchilarni ikki guruhga bo‘lib o‘qitishga ruxsat etiladi: o‘quvchilar sonidan qat‘iy nazar X-XI sinflarda chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fani ikki guruhga bo‘lib o‘qitilishi belgilangan.

Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fanini o‘quv dasturi asosida fan o‘qituvchisi yillik taqvim-mavzuiy reja ishlab chiqadi va ta‘lim muassasalarining o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari tomonidan tasdiqlanadi. Taqvim-mavzuiy reja tuzishda oraliq va yakuniy nazorat ishlarining to‘g‘ri taqsimlanishi, nazariy bilim berish va amaliy mashg‘ulotlarining ketma-ketligiga e‘tibor qaratish lozim.

Ushbu o‘quv dasturda boblar kesimida mavzularga ajratilgan umumiy soatlar hajmi keltirilgan bo‘lib, ularning taqsimlanishi o‘qituvchi tomonidan ijodiy yondashgan holda amalga oshiriladi. Jumladan, taqvim-mavzuiy rejani tuzishda o‘quv dasturidaboblarga ajratilgan (mavzularga berilgan) umumiy soat hajmidan chiqmagan holda taqsimlanishi zarur. Taqvim-mavzuiy reja tuzishda o‘qituvchi bob ichida berilgan mavzularni sinflar kesimida taqsimot qilish vaqtida o‘quvchilarni o‘zlashtirish darajasini inobatga olgan holda, namunada berilgan soatlarni ko‘paytirsa, (*) belgini qo‘yishi hamda dastur soatlarini taqsimotiga kiritilgan o‘zgarishlar yuzasidan maktab pedagogik kengash yig‘ilishida muhokama etib, qaror qismi bilan

hujjatlashtirish lozim.

Shunigdek, o'quvchilarning Davlat ta'lim standarti o'zlashtirish yuzasidan o'tkazilgan monitoring natijalariga ko'ra o'quvchilar bilimida aniqlangan bo'shliqlarni to'ldirish maqsadida mavzularga ajratilgan soat hajmi 15% gacha o'zgartirish va metodik kengash yig'ilishida kelishilgan holda maktab pedagogika kengashida muhokama qilinib tasdiqlanishi maqsadga muvofiq. Mazkur dasturda tavsiya etilayotgan adabiyotlar ro'yxatidan fan o'qituvchilari ijodiy yondashgan holda mavzularni kengaytirib o'qitishda foydalanishlari mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi Vazirligining 2018 yil 27 iyuldagi 191-sonli "Umumiy o'rta ta'lim maktablarining I-XI sinflari uchun 2018-2019 o'quv yiliga mo'ljallangan tayanch o'quv rejasi"dagi tushunchitirish xatining 20-bandiga asosan o'quvchilar sonidan qat'iy nazar X-XI sinflarda "Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik" fani 2 guruhga bo'lib o'qitiladi.

Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanidan o'quvchilar o'quv faoliyati natijalariga qo'yiladigan talablar:

Umumqo'shin jangi turlari, taktik tayyorgarlik va manevr turlarini biladi;

askarning jang oldi va jangdagi majburiyatlarini biladi;

o't ochish turlarini biladi;

hujum va mudofaa jangida harakatlanish tartibini bajaradi;

joyda xaritasiz mo'ljal olish va azimut bo'yicha harakatlanish tartibi va usullarini biladi;

otish va kuzatish uchun joy tanlay oladi;

otish mashg'ulotlarida xavfsizlik choralariga amal qiladi;

kalashnikov avtomati va boshqa o'qotar qurollarning vazifasi, tuzilishi, ishlash tamoyili hamda jangovor xususiyatlarini biladi;

o'qotar qurollarni qismlarga ajratish va yig'ish, qurolni tozalash, moylash, saqlash va avaylab – asrashni biladi;

kombatantning kodeksi talablarini to'g'ri bajarish;

qo'l granatalarni uloqtira oladi;

to'siqlar yo'lagini yengib o'tish usullarini bajarish;

qo'l jangi usullarini bajara oladi.

I bo‘lim. Fuqaro muhofazasi

I bob. Favqulodda vaziyatlarning oldini olish va harakat qilish yagona tizimini tashkil etish (2 soat)

Favqulodda vaziyatlarning oldini olish va harakat qilish davlat tizimi (FVDT).

“O‘zbekiston Respublikasida Favqulodda vaziyatlar vazirligini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoni. Favqulodda vaziyatlar vazirligi tashkil etilishi.

“O‘zbekiston Respublikasi favqulod davaziyatlarda ularning oldini olish va harakat qilish davlat tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori. (FVDT). FVDTga oid asosiy tushunchalar, vazifalari, tuzilishi, darajalari, boshqarish organlari. Faoliyat yuritish rejimlari. FVDTning kuch va vositalari.

Maktabda favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etish harakatlari rejasining tuzilishi.

Favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etish harakatlari rejasining tuzilishi. O‘quvchilarning majburiatlari.

II bob. Atrof-muhitning salbiy ta’sirlarida, infeksiyon va noinfeksiyon kasalliklarda salomatlikni saqlash (3 soat)

Atrof-muhitning inson organizmiga salbiy ta’siri. Atrof muhitning zararlanishiga olib keluvchi asosiy antropogen omillar. Tuproqning ogir metallar bilan zararlanishi natijasida kelib chiqadigan havflar. Mutogenez.

Asosiy infeksiyon va noinfeksiyon kasalliklarga sabab bo‘luvchi xavfli omillar. Yuqumli kasalliklar va kasallik qo‘zgatuvchilarning turlari. Keng tarqalgan yuqumli kasalliklar va ularning oldini olish bo‘yicha chora-tadbirlar.

Oziq-ovqat mahsulotlariva suv bilan bog‘liq xavfli omillar. Geni o‘zgartirilgan mahsulotlar bilan bog‘liq xavfli omillar. Tuproq, suv va havo orqali oziq-ovqat mahsulotlarining ifloslanishi. Suvning ifloslanishi. Ifloslangan suvning inson organizmiga ta'siri.

III bob. Zamonaviy jangovar shikastlovchi vositalar (4 soat)

Yadro quroli. Yadro portlashlarining turlari. Yadro portlashning o‘chog‘i. Yadro portlashining zararlovchi omillari, ularning asosiy xarakteristikasi, ular sodir bo‘lganda aholining harakati.

Kimyoviy qurollar. Zaharlovchi moddalarning umumiy tasnifi. Kimyoviy qurollarni qo‘llash vositalari. Zaharlovchi moddalarning turlari. Kimyoviy moddalarning inson organizmiga ta'siri.

Biologik (bakteriologik) qurollarvakasallik tarqatuvchi mikroblar. Inson organizmiga ta'siri. Bakteriyalar, viruslar, rikketsiozlar,

mikrobtoksinlari.

Zamonaviy oddiy qirg'in qurollari. Oddiy jangovar vositalar haqida tushuncha, ularning qisqa xarakteristikasi.

IV bob. Favqulotda vaziyatlar sodir bo'lganda aholini muhofaza qilishning asosiy tadbirlari (8 soat)

Favqulodda vaziyatlarda habar berishning yagona tizimi. (nazariy.1soat). Fuqaro muhofozasi tizimidagi signal beruvchi aloqa vositalari. Xabar berish tizimining asosiy vazifalari. Xabar berish signallari va ular bo'yicha aholining harakati.

Nafas olish a'zolarini himoya qilish vositalari.

Ximoya vositalarini tasnifi. Gazniqob shlemning o'lchamini aniqlash. Ajratuvchi, filtrovchi vositalarning va maxsus muhofaza kiyimlarining farqlanishi.

Aholini muhofaza qilishning muhandislik vositalari (pana joy).

Ularning tuzilishi va vazifasi. Axolining pana joyda o'zini tutish qoidalari.

Radiatsiyadan yashirinish joylari, yer to'la va boshqa joylarni muhofaza inshoatlariga moslashtirish. Ularning tuzilishi va vazifasi. Yashirinish joylarini to'ldirish tartibi va aholini o'zini tutish qoidalari.

Favqulodda vaziyatlarda hayvon va qishloq xo'jaligi o'simliklarini muhofaza qilish (nazariy.1 soat). Qishloq ho'jalik mahsulotlari, yem-hashak va suvni zararlanishlardan muhofaza qilish. Hudud radioaktiv moddalar bilan zararlanganda (ajratilgan) havflilik davrlari.

Qutqaruv ishlarinitashkil etish va o'tkazish asoslari. Qutqaruv ishlarining maqsadiva mohiyati. Qutqaruv ishlariniolib borish usullar.

Zararsizlantirish. Odamlarni sanitariya ishlovidan o'tkazish.

Dezinfeksiya, dezaktivasiya, degazasiya va sanitar ishlov berish haqida tushuncha. Xar bir usulda zararsizlantirish bo'yicha bajariladigan ishlar hajmi

Aholini favqulodda vaziyatlarga tayyorlash.

Favqulodda vaziyatlarda evakuasiya tadbirlarini tashkillashtirish va o'tqazish.

II bo'lim. Saf tayyorgarligi

I bob. Saf tayyorgarligi. qurolsiz bajariladigan saf amallari va harakatlari (6 soat)

Joyda turganda va quolsiz harakat qilganda harbiycha salom berish.

Safdan chiqish va safga qaytish. Boshliqning oldiga borish va uning oldidan ketish.

Sekciyaning (Bo'limning) saf tortishi. Yoyiq saf. Beriladigan komandalar va ularni bajarish qoidalari.

Yurish safi. Beriladigan komandalar va ularni bajarish qoidalari.

Guruhning saf tortishi. Yoyiq saf. Beriladigan komandalar va ularni bajarish qoidalari.

Guruhning saf tortishi. Yurish safi. Beriladigan komandalar va ularni bajarish qoidalari.

III bo'lim. Harbiy xizmat huquqiy asoslari

I bob. Harbiy oliy o'quv yurtlari (1 soat)

Harbiy o'quv yurtlari. Oliy harbiy o'quv yurtlariga qabul qilish tartibi va qoidalari.

II bob. O'zbekiston respublikasi qurolli kuchlar qo'shinlarida tarbiyaviy va jangovor an'analar o'rni (2 soat)

Komandirlar, boshliqlar va ularning shaxsiy tarkibni tarbiyalashdagi o'rni.

O'zbekiston Respublikasi qurolli kuchlarining jangovor an'analari.

IV bo'lim. Harbiy ish asoslari

I bob. Umumqo'shin jangi asoslari (1 soat)

Ehtimoliy dushman bilan yuzma-yuz kelish holatida hujumga o'tish va birdan hujumga o'tish usullari.

II bob. Joyda xaritasiz oriyentirlanish (1 soat)

Joyda turli xil sharoitlarda xaritasiz orientirlanishning o'ziga xos xususiyatlari.

Izoh: IV bo'lim "Harbiy ish asoslari" mavzularini nazorat 2 soatli darsida amaliyotda dala sharoitida o'tkazish tavsiya qilinadi. Mashg'ulot rahbari o'quvchilarni taktik sharoitiga kirgazib sinifni guruhlarga bo'lib (razvedchiklar, hujum guruhi, mudofaadagi guruh, qizlarni esa hamshiralari roliga qo'yish tavsiya qilinadi) va harbiy o'yin o'tkazib o'quvchilarni harakatlarini nazorat qilib baholaydi.

V bo'lim. Otish tayyorgaligi

I bob. Joyida turib qo‘zg‘almas hamda paydo bo‘luvchi nishonlarga o‘t ochish (2soat)

Joyida turib qo‘zg‘almas nishonlarga kunduzi o‘t ochish. Boshlangich otish mashqini avtomatdan (pnevmatik quroldan, otish trenajyorida, yoki dala sharoitida) bajarish.

VI bo‘lim. Amaliy harbiy jismoniy

I bob. Umumjismoniy tayyorgarlik (2 soat)

Ikkinchi erkin mashqini majmuasini bajarish. Turnikda bajariladigan mashqlar: tortilish. Brusda bajariladigan mashqlar: tanani chayqalgan holda qo‘lni bukish va to‘g‘rilash.

Kuch mashqlari majmuasi. Chaqqonlik mashqlari majmuasi.

VII bo‘lim. Tibbiy bilim asoslari

I bob. Tinchlik davrida qo‘shinlarning tibbiy ta‘minotini tashkil qilish asoslari (1 soat)

Tinchlik davrida xarbiy kism tibbiyot punktining ishi. Harbiy gigiyena asoslari.

II bob. Urush vaqtida qo‘shinlarning tibbiy ta‘minotini tashkil qilish asoslari (1 soat)

Urush vaqtida bo‘linmalar va harbiy qismlarda davolash-evakuasiya chora-tadbirlarini o‘tkazish asoslari. Tibbiy yordam turlari. Motoo‘qchi (tankchi)lar batalyoni tibbiyot punkti ishini tashkil qilish.

III bob. Yarador bo‘lganda va yopiq jarohatlanishlarda birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish (5 soat)

Birinchi tibbiy yordam tushinchasi. Jarohat turlari.

Qon ketishda birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish. Qon oqishni to‘xtatish.

Suyak sinishlarida birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish.

Ko‘z shikastlanganda va yaralanganda, quloq, burun, tomoq jaroxatlanganda birinchi tibbiy yoradam ko‘rsatish.

IV bob. Radiatsiyadan shikastlanishda va zaharlovchi moddalardan zararlanishda oldini olish va birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish (2 soat)

Yadro qurolining portlashi natijasida ajralnb chiqqan maxsulotlar bilan zararlanganda sanitar ishlovni o‘tkazish. Yadro qurolining portlash

o‘chog‘ida davolash-evakuasiya chora-tadbirlarini tashkil qilish hamda ko‘rsatilayotgan birinchi tibbiy yordamning hajmi.

Kimyoviy qurol qo‘llanishi natijasida zararlanganlarga birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish.

V bob. Fuqaro muhofazasi tibbiy xizmatini tashkil etish va uning vazifalari. shikastlangan aholiga birinchi tibbiy yordam ko‘rsatishni tashkil etish (4 soat)

Fuqaro muhofazasi tibbiy xizmatini tashkil etish va uning vazifalari. Fuqaro muhofazasi harbiylashtirilmagan tibbiy tuzilmalarining tavsifi va vazifasi.

Kuyish, muzlash xolatlari va boshka baxtsiz hodisalar yuz berganda birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish.

Amaluy ish: Birinchi yordam ko‘rsatish normativlarini bajarishni, (mavzularga tegishli darslarda) darslardan tashqari ajratilgan vaqt payitida o‘zlashtirish tavsiya qilinadi.

DALA MASHQLARI:

1-Kun

Joyda turganda va quolsiz harakat qilganda harbiycha salom berish.

Safdan chiqish va safga qaytish. Boshliqning oldiga borish va uning oldidan ketish.

Nafas olish azolarini va terini himoya qilish vositalari. Ularni ishlatish usullari.

Ehtimoliy dushman bilan yuzma-yuz kelish holatida hujumga o‘tish va birdan hujumga o‘tish usullari.

Joyda turli xil sharoitlarda xaritasiz orientirlanishning o‘ziga xos xususiyatlari.

2-Kun

To‘siqlar yo‘lagi elementlari va oshib o‘tish tartibi bilan tanishish. Alohida to‘siqlardan o‘tish usullari va ularni oshib o‘tishni mashq qilish.

To‘siqlar yo‘lagidagi to‘siqlar majmuasidan to‘liq o‘tishni o‘rganish. Egallangan ko‘nikmalarni takomillashtirish.

Birinchi tibbiy yordam tushinchasi. Jaroxat turlari.

Qon ketishda birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish. Qon oqishni to‘xtatish.

Kuyish, muzlash xolatlari va boshka baxtsiz hodisalar yuz berganda birinchi tibbiy yordam ko'rsatish.

Joyida turib qo'zg'almas nishonlarga kunduzi o't ochish. Boshlangich otish mashgini avtomatdan (pnevmatik quroldan, otish trenajyorida, yoki dala sharoitida) bajarish.

Qo'shimcha izoh: O'qituvchilarga(ushbu fan bo'yicha) dala mashg'ulotida darslar rejani tayyorlash va o'zgartirish dasturdagi mavzular bo'yicha ruhsat beriladi.

O'g'il bolalar va qiz bolalar bir guruh bo'lib 1 bo'lim "Fuqaro muhofazasi". Hayot havfsizligi asoslari. Havfsizlik va favqulodda vaziyatlarda inson muhofazasi va 6 bo'lim "Tibbiy bilim asoslari" fanlarining barcha mavzularini birgalikda o'qitish tavsiya qilinadi.

Saf tayyorgarligi. quolsiz bajariladigan saf amallari va harakatlari, harbiy oliy oquv yurtlari, O'zbekiston respublikasi qurolli kuchlar qo'shinlarida tarbiyaviy va jangovor an'analar o'rni, umum qo'shin jangi asoslari, joyda xaritasiz oriyentirlanish, joyida turib qo'zg'almas hamda paydo bo'luvchi nishonlarga o't ochish, umumjismaniy tayyorgarlik mavzularini qizlar va o'gil bolalar o'qitish alohida tavsiya qilinadi.

Amaliy harbiy jismoniy tayyorgarlik fanini o'rganish davrida o'g'il bolalar uchun va qiz bolalar uchun alohida normativlar belgilangan.

Har chorak ohirida o'qituvchiga 1 soat nazariy mavzu o'tkazish huquqi beriladi. O'tkazilgan mavzular savollari biletga kiritiladi. O'quvchining javoblari nazorat varag'ida yoziladi.

Har o'quv yilida olti soat nazorat ishi o'tkaziladi, undan ikki soati, qo'shimcha 2 kunlik (har kuni 6 soatdan) dala mashqlariga ajratilgan.

Dala mashqlari o'quv yili oxirida o'tkaziladi.

CHAQIRUVGA QADAR BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK FANI

O'rta ta'limda chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanini o'rganish bosqichlari

Ta'lim bosqichi	Bitiruvchilar	Standart darajasi	Daraja nomlanishi
O'rta ta'lim	Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik faniga chuqurlashtirilmagan o'rta ta'lim bitiruvchilari	A1	Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanini o'rganishning umumiy darajasi
	Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fani chuqurlashtirilgan o'rta ta'lim bitiruvchilari	A1+	Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanini o'rganishning kuchaytirilgan umumiy darajasi

Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlikfanining maqsad va vazifalari

O'rta ta'limda chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlikfanini o'qitishning asosiy maqsadi:

O'quvchilarga Vatan himoyasi borasida o'zining konstitutsiyaviy huquq va burchlarini chuqur anglatish, o'z yurtini har qanday qurolli tajovuzdan himoya qilishdek sharaflilik burchini ado etishlariga zamin yaratish, harbiy kasbga bo'lgan e'tiqod va qiziqishlarini orttirish, shuningdek, favqulodda vaziyatlarda o'zini va boshqalarni himoya qilish, davlatimizning ma'naviy va moddiy ne'matlarini saqlash yo'lida oqilona tashabbus ko'rsata oladigan jamiyatimizning fidoyi va vatanparvar a'zolarini tayyorlashdan iborat.

O'rta ta'limda chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanini o'qitishning asosiy vazifalari:

O'quvchi yoshlarga Qurolli Kuchlarimizda harbiy xizmatni o'tash davomida o'ziga ishonib topshirilgan jangovar texnika, qurol-aslahalar va boshqa zaruriy ashyolardan to'g'ri foydalanishni qisqa muddatda o'zlashtirib olishlariga imkon yaratish, shuningdek, yuz berishi mumkin bo'lgan favqulodda vaziyatlarda to'g'ri va tartibli harakatlanish, zaruriyat tug'ilganda o'ziga hamda yon atrofida qilargalarga birinchi tibbiy va boshqa zaruriy yordamni ko'rsata olishni o'rgatishdan iborat.

Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanidan o'rta ta'lim bitiruvchilariga qo'yiladigan malaka talablari

Harbiy qonunchilik va harbiy tartibni bilish kompetensiyasi:

A1

Vatan himoyasi yo'lida o'zining konstitutsiyaviy huquq va burchlarini chuqur anglay oladi, burchini sidqidildan ado etadi; harbiy qasamyod, harbiy intizom, harbiy majburiyat haqida biladi va ularning mohiyatini tushunadi; O'zbekiston Respublikasining mudofaa sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarining asosiy talablarini biladi, harbiy jinoyatlar uchun jinoiy javobgarlik to'g'risidagi moddalar haqida tushunchaga ega bo'ladi;

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari umumharbiy nizomlarining asosiy talablarini biladi va ularga amal qila oladi;

Qurolli Kuchlarning vazifasi, tarkibi, tuzilish tamoyillarini biladi;

harbiy boshqaruv organlari, shuningdek, harbiy ta'lim muassasalari to'g'risidagi boshlang'ich ma'lumotga ega bo'ladi;

qurolli to'qnashuvlar huquqiga (xalqaro gumanitar huquqqa) doir asosiy talablarning mohiyatini tushunadi va ularga amal qila oladi.

A1+

Bo'lajak harbiy shaxs sifatida o'zining konstitutsiyaviy huquq va burchlarini chuqur anglaydi, o'z burchini sidqidildan ado etish maqsadida o'zida harbiy kasbga oid qadriyat va tuyg'ularni tarbiyalay oladi;

harbiy qasamyod, harbiy intizom, harbiy odob-axloq, harbiy majburiyat haqida biladi va ularning mohiyatini tushunadi;

O'zbekiston Respublikasining mudofaa sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarining asosiy talablarini o'zlashtiradi, xizmatni o'tashga doir va harbiy jinoyatlar uchun jinoiy javobgarlik to'g'risidagi moddalar haqida tushunchaga ega bo'ladi;

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari umumharbiy nizomlarining asosiy talablarini o'zlashtiradi va ularga amal qila oladi;

Qurolli Kuchlar qo'shin turlari va xillarining vazifasi, tarkibi, tuzilishi tamoyillarini o'zlashtira oladi;

harbiy boshqaruv organlari, shuningdek harbiy ta'lim muassasalari to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'ladi; qurolli to'qnashuvlar huquqiga (xalqaro gumanitar huquq asoslariga) doir asosiy talablarning mohiyatini tushunadi va ularga ongli ravishda, qat'iy amal qila oladi.

Askarning jangda harakatlanish va jangovar qurol-aslahalardan foydalana olish kompetensiyasi:

A1

zamonaviy jang turlari va ularning tavsifini biladi. Askarning majburiyati, uning jangdagi harakatlanish tartibi va usullarini biladi hamda ularga amal qila oladi; askarga birlashtirilgan shaxsiy qurol va jangovar texnikalardan foydalana biladi hamda ularni asray oladi; harbiy ishga doir boshlang'ich bilim va ko'nikmalarni o'zlashtira oladi; axborot kurashlari va lokal qurolli to'qnashuvlar haqida tushunchaga ega bo'ladi; chet el armiyalari o'qotar qurol va jangovar texnikalari namunalari va vazifasi, tuzilishi haqida tushunchalarga ega bo'ladi.

A1+

umumqo'shin jang turlari va ularning tavsifini biladi. Jangda harakatlanish tartibi va usullarini to'liq o'zlashtira oladi; shaxsiy qurol va jangovar texnikalardan foydalana biladi hamda ularni asray oladi; portlovchi uskunalarini qo'llash, o'rnatish, niqoblash va zararsizlantirish tartibini biladi; axborot kurashlari va lokal qurolli to'qnashuvlar haqida to'liq tushunchaga ega bo'ladi; chet el armiyalari o'qotar qurol va jangovar texnikalarining vazifasi, tuzilishi, jangovar imkoniyatlarini biladi; jang olib borishning zamonaviy vositalari imkoniyatlari haqida bilimga ega bo'ladi; muhandislik himoya vositalarini jihozlash va niqoblashni tashkil etish tartibini biladi.

Jismoniy sifatlarini namoyon qila olish kompetensiyasi:

A1

harbiy tayyorgarlikka yo'naltirilgan umumrivojlantiruvchi mashqlar kompleksini bajara olish malakasini egallay oladi; to'siqlarni yengib o'ta oladi; qo'l jangi usullarini bajara oladi; gimnastik snaryadlarda belgilangan me'yorlarni bajara oladi; qisqa, o'rta va uzoq masofalarga yugurish texnikasini egallaydi va unga amal qila oladi.

A1+

harbiy tayyorgarlikka yo'naltirilgan umumrivojlantiruvchi mashqlar kompleksini bajara olish malakasini to'liq egallay oladi; to'siqlarni yengib o'tish malakasini egallay oladi; qo'l jangi usullarini to'liq o'zlashtira oladi; gimnastik snaryadlarda belgilangan me'yorlarni bajara oladi; qisqa, o'rta va uzoq masofalarga yugurish texnikasini mukammal egallaydi va unga to'liq amal qila oladi.

Favqulodda vaziyatlarda to'g'ri va tezkor harakatlanish kompetensiyasi:

A1

O'zbekiston Respublikasi fuqaro muhofazasi va favqulodda vaziyatlarda harakat qilish Davlat tizimlari haqidagi bilimga ega bo'ladi. favqulodda vaziyatlar to'g'risida biladi hamda bunday holatlarda to'g'ri yo'l tutadi va oqilona tashabbus ko'rsata oladi; ommaviy va oddiy qirg'in qurollaridan himoyalani usullari va vositalari haqida biladi; Favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakatlanish qoidalarini o'zlashtiradi, o'ziga hamda yon atrofida qilargilarga birinchi tibbiy va boshqa yordamni ko'rsata oladi.

A1+

O'zbekiston Respublikasi fuqaro muhofazasi va favqulodda vaziyatlarda harakat qilish Davlat tizimlari haqidagi to'liq bilimga ega bo'ladi; favqulodda vaziyatlar to'g'risida biladi hamda bunday holatlarda to'g'ri va tezkor yo'l tutadi hamda oqilona tashabbus ko'rsata oladi; ommaviy va oddiy qirg'in qurollari jangovar xususiyatlarini hamda ulardan himoyalani usullari va vositalarini biladi hamda ulardan foydalana oladi; favqulodda vaziyatlarda o'ziga hamda yon atrofida qilargilarga birinchi tibbiy va boshqa zarur yordamni ko'rsatish bo'yicha chuqur bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladi; favqulodda vaziyatlarda to'g'ri va tartibli harakatlanishni tashkil qila oladi.

Vatanparvarlik va burchga sodiqlik kompetensiyasi:

A1

yurt manfaatlarining doimo ustuvor ekanligini tushunadi;

vatanparvarlik tadbirlarining faol ishtirokchisi bo'la oladi;
o'zida harbiy xizmatchiga xos sifatlarni shakllantira oladi;
buyuk ajdodlarimiz merosini, Qurolli Kuchlarimizning jangovar an'analarini qadrlay oladi.

A1+

yurt manfaatlarining doimo ustuvor ekanligini biladi va unga qat'iy amal qila oladi;
vatanparvarlik tadbirlarining faol tashkilotchisi bo'la oladi;
harbiy xizmatchiga xos sifat va fazilatlariga ega bo'ladi;
buyuk ajdodlarimiz merosini, Qurolli Kuchlarimizning jangovar an'analarini qadrlaydi va ularga munosib bo'lishga harakat qila oladi.

Qo'shimcha izoh: o'g'il bolalar alohida guruhda harbiy tayyorgarlik fanini o'rganish davrida qiz bolalar uchun alohida guruhda (faqat o'g'il va faqat qizlardan shakllangan guruhlar) «Tibbiy bilim asoslari», «Hayot va turmush odobi (Oilashunoslik)» bo'limlari o'qitiladi.

Unda, «Tibbiy bilim asoslari»:

Birinchi tibbiy yordam ko'rsatish kompetensiyasi:

A1

birinchi tibbiy yordam ko'rsatish tartibi va qoidalarini biladi;
turli jarohatlanish, shikastlanish, epidemiologik kasalliklarning oldini olish tushunchalariga ega bo'ladi;
jarohatlanganda, kuyganda, kuchli ta'sir etuvchi zaharli moddalar, epidemiologik kasalliklar tarqalganda va nurlanishdan shikastlanganlarga, favqulodda vaziyatlarda ruhiy zo'riqish holatlarida birinchi tibbiy yordam ko'rsata oladi.

Hayot va turmush odobi (Oilashunoslik):

Milliy urf-odatlar, o'zaro muloqot, oilada ota-ona o'rni, farzand tarbiyasi va burch tushunchalariga ega bo'lish kompetensiyasi:

A1

Milliy urf-odatlar, marosim va an'analarning shaxsning kamolotidagi o'rmini, farzandlik burchi va uni ado etishni, ota-onani hurmat qilish, odob-axloq va reproduktiv salomatlik, hayo, ibo tushunchalariga ega bo'ladi;

muloqot qoidalarini, kun tartibini rejalashtirish, etiket me'yorlari va ko'rkamlik sirlarini, kiyinish odobi va ozodalik, gigiyena qoidalarini, uy-ro'zg'or yumushlari, kelinlik odobi hamda farzand tarbiyasini biladi.

O'RTA VA O'RTA TA'LIMNING

CHAQIRUVGA QADAR BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK FANIDAN O'QUV DASTURI

(10-11-SINF)

UQTIRISH XATI

Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik o'quv fani O'zbekiston Respublikasi "Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq tashkil etilib, olib boriladi.

Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik **o'quvdasturi** chaqiruv gacha va chaqiruv yoshida bo'lgan yoshlarni O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar safida xizmatni o'tashga yondashib, chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik asoslari bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni beradi.

O'rta ta'lim muassasalarida chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik o'quv fanini o'qitishning asosiy **maqsadi** – o'quvchilarga Vatan himoyasida o'zining konstitutsiyaviy burchlarini anglatish, o'z yurtini har qanday qurolli tajovuzdan himoya qilishdek sharaflini burchini ado etishlariga zamin yaratish, harbiy kasbga bo'lgan e'tiqod va qiziqishlarini orttirish, shuningdek, favqulodda vaziyatlarda o'zini va boshqalarni himoya qilish, davlatimizning ma'naviy va modiy ne'matlarini saqlash yo'lida oqilona tashabbus ko'rsata oladigan jamiyatimizning fidoiy va vatanparvar a'zolarini tayyorlashdan iborat.

Ushbu maqsadlarga erishish va amalga oshirish uchun quyidagi ta'limiy, tarbiyaviy, ruhiy va jismoniy tarbiya **vazifalarini** amalga oshirish lozim bo'ladi.

O'quvchi yoshlarga Qurolli Kuchlarimizda harbiy xizmatni o'tash davomida o'ziga birlashtirilgan jangovar texnika, qurol-aslahalar va boshqa zaruriy ashyolardan to'g'ri va mohirona foydalanishni qisqa muddatda o'zlashtirib olishlariga imkon yaratish, jang maydonida taktik jihatdan to'g'ri harakatlanish, shuningdek, yuz berishi mumkin bo'lgan favqulodda vaziyatlarda to'g'ri va tartibli harakatlanish, zaruriyat tug'ilganda o'ziga hamda yon atrofdagilarga birinchi tibbiy va boshqa zaruriy yordamni ko'rsata olishni o'rgatishdan iborat.

O'quvchi yoshlarga harbiy ish asoslarini berishda ularga harbiy qismlarning jangavor o'quv faoliyatida bajariladigan mashqlar, harakatlar va amallarni harbiy qismlardagi bo'linmalarining jangavor o'quv faoliyatlariga mumkin qadar yaqinlashtirilgan holda o'rgatish kuzda tutiladi.

O'рта ta'lim tizimida o'quvchilarda fanga oid umumiy kompetensiyalar bilan birgalikda tayanch kompetensiyalar shakllantirilishi belgilab berilgan. Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar shakllantirilib boriladi.

Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fani mazmunidan kelib chiqqan holda o'quvchilarda fanga oid umumiy kompetensiyalar ham shakllantiriladi.

Harbiy qonunchilik va harbiy tartibni bilish kompetensiyasi;

Askarning jangda harakatlanish va jangovar qurol-aslahalardan foydalana olish kompetensiyasi;

Компетенциявий ёндашувга асосланган давлаттаълим стандартлари ва укув дастурлари асосида даре ишланмаси(конспект)ни шакллантириш

ТАРТИБИ

Сана, синф (паралел синфлар учун битта мавзу буйича алохида - алохида дарс ишланмаси(конспект) ни ёзиш шорт эмас, битта маезуга битта дарсишланмаси ёз илса кифая б-а б в г- синфлар деб курсатилади)

Фан номи: _____

Дарсининг мавзуси: (таквим – мавзу режа асосида)

Дарс максади (дарсга куйилган максад 45 дакика давомида белгиланган фандан укувчиларда мавзудан келиб чиккан холда фанга оид ва таянч компетенцияларни элементларини шакллантиришга йуналтирилган булиши лозим):

а)Таълимий максад: _____

(мавзудан келкб чиккан холда фанга оид компетенциялар элементлари ёзилади)

б) Тарбиявий максад: _____

(мавзудан келкб чиккан холда фанга оид компетенциялар элементлари ёзилади)

с)Ривожлантирувчи максад:

(мавзудан келкб чиккан холда фанга оид компетенциялар элементлари ёзилади)

Дарс тури: _____

куйдагича булиши мумкни:

- янги тушунча билимларни шакллантирувчи янги мавзу утиш дарси);
- укувчининг билим, куникма ва малакаларини ривожлантирувчи(мустахкамловчи дарс):
- умумлаштирувч (булим ва боб якуни буйича утиладиган дарс);
- укувчилар эгаллаган куникма ва малакаларини техлил, назорат килувчи дарслар(оралик ва жорий назоратлар дарси)).

Дарсда кулланиладиган методлар:

(дарсда кулланиладиган методлар укувчиларда фанга оид ва таянч компетенциялар элементларини шакллантириш хуамда юкорида танланган дарс турига мос келадиган методларни тавсия этилади).

Дарсда фойдаланиладиган жихозлар:

(техник воситалар. слайдлар, кургазмали ва дидактик материаллар).

Тапкилий кисм: _____

Утилган мавзуни такрорлаш (мустахкамлаш): _____

Янги мавзуни тушунтириш: _____

Янги мавзуни мустахкамлаш: _____

Укувчиларни бахолаш: _____

Уйга вазифа бериш: _____

Дарсишланмаси (конспект) кулёзма шаклида ёки компьютерда ҳам ёзилиши мумкин. Дарс ишланмасини компьютерда ёзишнинг энг мухим ягона шarti, шу уқитувчининг узи компьютерда ишлашни билиши лозим.

Dars ishlanna 1

Sinfi	11	A	B	V	G	D
Sana						

Bosh mavzu: Krish. O'zbekiston Respublikasida boshlang'ich harbiytayyorgarlik fanining bugungi kundagi ahamiyati va chaqiruvga qadarda hamda chaqiruv yoshida bulgan yohlarga quyilyotkan talablar. Fuqaro muhofazasi tushichasi.

I-bob Favquladda vaziyatlarning oldini olish va harakat qilish davlat tizimi tashkil etish.

1.1 Favquladda vaziyatlarning oldini olish va harakat qilish davlat tizimi (FVDT)

Darsning maqsadi: 1. Tarbiyaviy: Uquvchilarni vatanga muhabbat va saodat ruhida tarbiyalash.

2. Ta'limiy: Uquvchilarda xarbiy xizmatga oid boshlang'ich kunikmalarni shakillantirish.

3. Rivojlantiruvchi maqsad: Olgan bilim va kunikmalardan zarur holatlarda o'z o'rnida samarali foydalanish.

Dars turi

Kerakli jihoz:

Dars o'tish joyi:

Dars jarayoni: 1. Tashkiliy qism: salomlashish, davomat va o'quvchilarni darsga tayyorgarligini tekshirish. Darsga qatnashmayotgan o'quvchilarni sinf jurnaliga qayt etish.

2. uy vazifasini surash: o'tilgan mavzu yuzasidan o'quvchilar bilimini savol javob, mini test orqali sinash va faol qatnashgan o'quvchilarni baholash, bahlarni jurnalga quyish.

3. Yangi mavzu bayoni:

KIRISH

O'zbekiston Respublikasining Qurolli Kuchlarida olib bori islohotlarni davom ettirib, davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev: «Ko strategik maqsadlarga yetishishda va ularni hayotga to'liq tatbiq eti tomonlama va puxta tayyorlangan, o'z Vataniga sodiq, yuksak katsiyali harbiy kadrlarni tarbiyalash, davlat tomonidan ularning himoyasini kafolatlash hal qiluvchi va asosiy omildir. Shu bois likaning hamma o'quv muassasalarida vatanparvarlik tarbiyasi to'j. fanlarni tatbiq qilish va kuchaytirish bo'kyicha amaliy ishlar boshlan ta'kidlab o'tdi.

Qoiingizdagi ushbu kitob 10-sinflar uchun nashr qilingan «C'h qadar boshlangich tayyorgarlik» darsligining davomi bo'lib, I uchun tuzilgan dastur asosida tayyorlangan. Kitob quyidagi boMi iborat: 1-bo'lim: Fuqaro muhofazasi. Hayot xavfsizligi asoslari. Xav favqulodda vaziyatlarda inson muhofazasi; 2-bo'lim: Saf tayyo 3-bo'lim: Harbiy xizmatning huquqiy asoslari; 4-bo'lim: Ha asoslari; 5-bo'lim: Otish tayyorgaligi; 6-bo'lim: Amaliy harbiy- tayyorgarlik; 7-bo'lim: Tibbiy bilim asoslari.

Darslikda harbiy sohaga oid buyruq, qaror, nizom, o'quv qo'11 boshqa o'quv adabiyotlaridan keng foydalanilgan.

O'quvchilarga darslikdagi mavzular mazmunini o'zlashtirish osor uchun unda fotoma'lumotlar, chizmalardan foydalanilgan. Har so'ngida mavzuni o'zlashtirish darajasini aniqlash maqsadida nazornt berilgan.

«Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik» fani kimyo, flzika, tarbiya kabi fanlar bilan uzviy boglangan bolib, bu o'quvchilarning 1 O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safida harbiy xizmatga ch paytlarida o'z konstitutsiyaviy burchlarini ado etishga yordam bcradi.

Yoshlarga harbiy ta'lim berishda ularga qo'shinlarning o'quv- faoliyatida bajariladigan mashqlar, harakatlar va amallarni hnrhi lardagiga

mumkin qadar yaqinlashtirilgan holda o'rgatish nazarda tut mashqlarni ko'p marotaba takrorlash natijasida yoshlarda zaruri; bilim va ko'nikma yuzaga keladi.

IBO'LIM. FUQARO MUHOFAZASI. HAYOT XAVFSIZLIGI ASOSLARI. XAVFSIZLIK VA FAVQULODDA VAZIYATLARDA INSON MUHOFAZASI

1-bob. FAVQULODDA VAZIYATI ARISING OLDIN OLIISH VA HARAKAT QILISH YAGONA TIZIMINI TASHKIL ETISH

1.1. Favqulodda vaziyatlarning oldini olish va harakat qilish davlat tizimi (FVDT)

Mustaqillikka erishganimizdan so'ng, xalqimiz tinch va farovon hayot kechirishi uchun qabul qilingan qonunlar asosida respublikamizning barcha idoralari, o'quv yurtlari va muassasalarida tegishli tadbirlar o'tkazilmoqda. Bu ishlarning ichida fuqaro muhofazasi masalalariga alohida ahamiyat berilgan.

Ushbu muhim vazifani hayotga tatbiq etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasida Favqulodda vaziyatlar vazirligini tashkil etish to'g'risida»gi Farmoni e'lon qilindi va shunga muvofiq ravishda Favqulodda vaziyatlar vazirligi tashkil etildi. Vazirlikning asosiy vazifalariga aholi va xalq xo'jaligi obyektlarini tabiiy ofatlardan muhofaza qilishning samarali tizimini tashkil etish, respublikada tabiiy va texnogen vaziyatlarning oldini olish va ularning oqibatlarini bartaraf etish, shuningdek, favqulodda vaziyatlarda ularning oldini olish va harakat qilish yagona tizimini tashkil etish kiradi. Ushbu maqsadda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekiston Respublikasi favqulodda vaziyatlarda ularning oldini olish va harakat qilish davlat tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida»gi qarori qabul qilingan.

Favqulodda vaziyatlarning oldini olish va harakat qilish davlat tizimi odamlar qurbon bo'Mishi, ularning sog'lig'i yoki atrof-tabiiy muhitga zarar yetishi, jiddiy moddiy talafotlar keltirib chiqarishi hamda odamlar hayot faoliyati sharoitining izdan chiqishiga olib kelishi mumkin bo'lgan yoki olib kelgan avariya, halokat, xavfli tabiiy hodisa, tabiiy yoki boshqa ofat natijasida muayyan hududda yuzaga kelgan vaziyatni; favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularni bartaraf etish choralari, usullari, vositalari tizimi, sa'y harakatlari majmuyini; oldindan o'tkazilib, favqulodda vaziyatlar ro'y berishi xavfini imkon qadar kamaytirishga, bunday vaziyatlar ro'y bergan taqdirda esa, odamlar sog'lig'ini saqlash. atrof-tabiiy muhitga yetkaziladigan zarar va moddiy talafotlar miqdorini kamaytirishga qaratilgan tadbirlar majmuyi; favqulodda vaziyatlar ro'y berganda o'tkazilib, odamlar hayoti va sog'lig'ini saqlash, atrof-tabiiy muhitga yetkaziladigan zarar va moddiy talafotlar miqdorini kamaytirishga, shuningdek, favqulodda vaziyatlar ro'y bergan zonalarni halqaga olib, xavfli omillar ta'sirini tugatishga qaratilgan avariya-qutqaruv ishlari va kechiktirib bo'lmaydigan boshqa ishlarni o'z ichiga oladi.

FVDT vazifalari, tuzilishi, da raj atari, boshqarish va muvofiqlash- tirish organlari. FVDT boshqaruv organlari, davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari favqulodda vaziyatlarda aholi va hududlarni himoya qilish masalalarini hal etish vakolatiga kiradigan boshqa tashkilotlarning kuch va vositalarini birlashtiradi hamda favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etish sohasidagi tadbirlarni tashkil etish va amalga oshirish, ular yuzaga kelganda aholi xavfsizligini, atrof-tabiiy muhitni muhofaza qilishni hamda tinchlik va harbiy davrda davlat iqtisodiyotiga zararni kamaytirishni ta'minlaydi.

Tinchlik va harbiy davrda aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida davlat siyosatini amalga oshirish, **me'yoriy-huquqiy** hujjatlarni ishlab chiqish va amalga oshirish; respublika hududidagi mumkin bo'Mgan favqulodda vaziyatlarni prognozlashtirish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini baholash; favqulodda vaziyatlarning oldini olishga, odamlar xavfsizligini ta'minlashga, xavfli texnologiyalar va ishlab chiqarishlarning tavakkalchiligini pasaytirishga, iqtisodiyot tarmoqlari va boshqa tashkilotlar faoliyat ko'rsatishining barqarorligini oshirishga

qaratilgan maqsadli va kompleks ilmiy-texnik dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish; boshqaruv organlari va favqulodda vaziyatlarning oldini olish, ularni bartaraf etish uchun mo'ljallangan kuch va vositalarning doimiy tayyorligini ta'minlash; aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasidagi axborotlarni yig'ish, ishlab chiqish, ayirboshlash va berish; aholini, boshqaruv organlarining mansabdor shaxslarini, FVDT kuchlari va vositalarini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash; favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish uchun moliyaviy va moddiy resurslar zaxiralarini yaratish; aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida davlat ekspertizasi, nazorati va tekshiruvini amalga oshirish; favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish; favqulodda vaziyatlardan zarar ko'rgan aholini ijtimoiy himoya qilishga oid tadbirlarni amalga oshirish; aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida fuqarolarning, shu jumladan, ularni tugatishda bevosita qatnashgan shaxslarning huquq va majburiyatlarini amalga oshirish; aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida xalqaro hamkorlik qilish; vujudga kelishi mumkin bo'lgan favqulodda vaziyatlardan sug'urta qilishning maqbul tizimini ta'minlash FVDTning asosiy vazifalarini hisoblanadi.

FVDT hududiy va funksional quyi tizimlardan iborat hamda tarkibida axborot-boshqaruv tuzilmasi faoliyat ko'rsatadigan respublika, mahalliy va obyektlar miqyosidagi uch darajaga ega.

FVDTning har bir darajasi quyidagilardan iborat:

- FVDT rahbar organlari;
- FVDT kundalik boshqaruv organlari;
- favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish kuchlari va vositalari;
- favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish uchun moliyaviy va moddiy resurslar zaxiralarini;
- xabar berish, aloqa tizimlari, boshqaruv va axborot bilan ta'minlashning avtomatlashtirilgan tizimlari.

FVDTning hududiy quyi tizimlari o'z ma'muriy hududlari doirasida favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularni bartaraf etish uchun Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida tuziladi hamda tegishli tumanlar, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar va ovullar miqyosidagi bo'g'inlardan iborat bo'ladi.

FVDTning funksional quyi tizimlari davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, boshqa tashkilotlar va obyektlarda atrof-tabiiy muhit va yuqori darajada xavfli obyektlar holatini kuzatish va nazorat qilishni amalga oshirish, shuningdek, idoraviy mansub obyektlarda ularning ishlab chiqarish faoliyati bilan bog'liq favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularni bartaraf etish uchun tashkil etiladi hamda FVDT xizmatlaridan, quyi tizimlarning davlat nazorati organlari, kuch va vositalaridan iborat bo'ladi.

FVDT xizmatlari, davlat nazorati organlari hamda kuzatish va nazoratning boshqa tashkilotlari, FVDT funksional quyi tizimlari favqulodda vaziyatlarni tugatish kuchlari va vositalarining vazifalari, ularni tashkil etish hamda tarkibi davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, shuningdek, boshqa tashkilotlarning atrof-tabiiy muhitning holatini kuzatish va nazorat qilish sohasidagi funksiyalari, idoraviy mansub yuqori darajada xavfli obyektlardagi ishlab chiqarish texnologiyalarining xususiyati hisobga olingan holda ishlab chiqiladigan ushbu quyi tizimlar to'g'risidagi nizomlar bilan belgilanadi hamda O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi (keyingi o'rinlarda FVV deb yuritiladi) bilan kelishilgan holda tegishli davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, boshqa tashkilotlar rahbarlari tomonidan tasdiqlanadi.

FVDTning axborot-boshqaruv tuzilmasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- FVVning tang vaziyatlarni boshqarish markazi;
- FVDT hududiy va funksional quyi tizimlarining axborot-tahlil markazlari;
- atrof-tabiiy muhit va yuqori darajada xavfli obyektlar holatini kuzatish va nazorat qilish organlarining axborot markazlari;
- turg'un boshqaruv punktlari;
- favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish kuch va vositalarini boshqarishning harakatlanuvchi punktlari;
- FVDT hududiy va funksional quyi tizimlarining navbatchilik- dispatcherlik xizmatlari;

- aloqa va axborot uzatish vositalari, shu jumladan, boshqarish va axborot bilan ta'minlashning avtomatlashtirilgan tizimi. Axborot-boshqaruv tuzilmasi quyidagilarni ta'minlashi lozim:
- FVDTning hududiy va funksional quyi tizimlaridan olingan seysmo- logik, geologik, gidrometeorologik xavfli hodisalar, sanoat va transportdagi avariya va halokatlar, epidemiyalar, epizootiyalar, epifitotiyalar, radioaktiv, kimyoviy va biologik (bakteriologik) ahvol to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash va qayta ishlash (tahlil qilish, saqlash);
- rahbar organlar, FVDTning kundalik boshqaruv organlari, favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish kuchlari va vositalari hamda aholiga favqulodda vaziyatlarning yuzaga kelish holatlari, xususiyatlari, rivojlanish ko'lamlari va kechishi, bo'lishi mumkin bo'lgan oqibatlarini, favqulodda vaziyatlarda harakat qilish tartibi to'g'risida xabar qilish va axborot berish;
- FVDT quyi tizimlari va bo'g'inlari, FVDTning rahbarlik qiluvchi boshqaruv organlari, boshqaruv punktlari, favqulodda vaziyatlarni tugatish kuchlari va vositalari o'rtasida o'zaro axborotlar ayirboshlash.

Favqulodda vaziyatlar to'g'risidagi axborotlarning mezonlari, mazmuni va turlari, ularni FVDTga, uning quyi tizimlari va bo'g'inlariga, shuningdek, aholiga yetkazish muddatlari va tartibi O'zbekiston Respublikasi Fuqaro muhofazasi boshligi tomonidan tasdiqlanadigan Davlat va xo'jalik boshqaruv organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va boshqa tashkilotlar o'rtasida favqulodda vaziyatlar masalalari bo'yicha kundalik hamkorlik qilish va xabar berish yo'riqnomasi bilan belgilanadi.

FVDT rahbar organlari — bu vakolatiga aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish bo'yicha quyidagi masalalarni hal etish kiradigan davlat va xo'jalik boshqaruv organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari hamda boshqa tashkilotlar va obyektlardir:

- respublika darajasida — FVV markaziy apparati, davlat va xo'jalik boshqaruv organlari hamda atrof-tabiiy muhit va yuqori darajada xavfli obyektlarning holatini kuzatish va nazorat qilish uchun mas'ul bo'lgan, shuningdek, tarkibida kimyoviy, portlovchi, yong'in chiqishi mumkin bo'lgan va boshqa xavfli obyektlar mavjud bo'lgan tashkilotlar;
- mahalliy darajada — mahalliy davlat hokimiyati organlari;
- obyektlar darajasida — tashkilotlar va obyektlar ma'muriyati.

FVDT, uning quyi tizimlari va bo'g'inlarining faoliyatini tashkil etish,

aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish bo'yicha ularga yuklangan vazifalarni bajarishga tayyorligi uchun to'liq javobgarlik tegishli rahbar organlarga yuklanadi.

FVDTning kuch va vositalari quyidagilardan iborat:

- fuqaro muhofazasi qo'shinlari;
- FWga to'g'ridan to'g'ri hamda tezkor bo'ysunuvchi respublika ixtisoslashtirilgan tuzilmalari, qutqaruv tuzilmalari;
- vazirliklar va idoralarning professional ixtisoslashtirilgan bo'linmalari va tuzilmalari, respublika, mahalliy va obyektlar darajasida FVDT tegishli hududiy va funksional quyi tizimlarining qutqaruv xizmatlari va qutqaruv tuzilmalari;
- O'zbekiston Qizil Yarim oy jamiyatining ko'ngillilar otryadlari (koman- dalari, guruhlari), mudofaaga ko'maklashuvchi «Vatanparvar» tashkiloti.

Prognozlashtirilayotgan yoki yuzaga kelgan favqulodda vaziyatlarning holati, kolamlaridan kelib chiqib O'zbekiston Respublikasining Bosh vaziri — Fuqaro muhofazasi boshlig'i, shuningdek, fuqaro muhofazasi boshlig'i — Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisining, tegishli viloyatlar va Toshkent shahar hokimining qarori bilan muayyan bir hudud doirasida FVDT faoliyat ko'rsatishining quyidagi rejimlaridan biri o'atiladi:

- kundalik faoliyat rejimi — me'yordagi ishlab chiqarish-sanoat, radiatsion, kimyoviy, biologik (bakteriologik), seysmik va gidrometeorologik vaziyatda, epidemiyalar, epizootiyalar va epifitotiyalar bo'lmaganda;

- yuqori tayyorgarlik rejimi — ishlab chiqarish-sanoat, radiatsion, kimyoviy, biologik (bakteriologik), seysmik va gidrometeorologik vaziyat yomonlashganda, favqulodda vaziyatlar yuzaga kelishi mumkinligi to‘g‘risida prognoz olinganda;
  - favqulodda rejim — favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganda va favqulodda vaziyatlar davrida.
- Quyidagilar FVDT faoliyat ko‘rsatishi chogida amalga oshiriladigan asosiy tadbirlar hisoblanadi:
- a) kundalik faoliyat rejimida:
- atrof-tabiiy muhitning holatini, yuqori darajada xavfli obyektlar va ularga yondosh hududlardagi vaziyatni kuzatish va nazorat qilishni amalga oshirish;
  - + favqulodda vaziyatlarning oldini olish, aholi xavfsizligi va muhofazasini ta‘minlash, yetkazilishi mumkin bo‘lgan zarar va ziyonni qisqartirish, shuningdek, favqulodda vaziyatlar sharoitida turar joy binolari, sanoat obyektlari, hayot ta‘minoti tizimlari va iqtisodiyot tarmoqlari faoliyat ko‘rsatishining barqarorligini oshirish bo‘yicha maqsadli va ilmiy-texnik dasturlar hamda chora-tadbirlarni rejalashtirish va bajarish;
  - favqulodda vaziyatlar bo‘yicha boshqaruv organlari va FVDT kuchlarini favqulodda vaziyatlar chog‘idagi harakatlarga tayyorlashni takomillashtirish, aholini favqulodda vaziyatlar chog‘ida muhofaza qilish usullari va harakat qilishga o‘rgatishni tashkil etish;
  - favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish uchun moliyaviy va moddiy resurslar zaxiralarini yaratish va to‘ldirish;
  - sug‘urtaning maqsadli turlarini amalga oshirish;
- b) yuqori tayyorgarlik rejimida:
- favqulodda vaziyatlar yuzaga kelishi xavfi to‘g‘risida davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va boshqa tashkilotlarga xabar berish va aholini xabardor qilish;
  - FVDT tegishli quyi tizimlari va bo‘g‘inlari faoliyatiga bevosita rahbarlik qilishni davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va boshqa tashkilotlarning o‘z zimmasiga olishi, zarurat bo‘lganda vaziyatning yomonlashishi sabablarini aniqlash uchun ofat yuz berishi mumkin bo‘lgan mintaqalarda tezkor guruhlarni tashkil etish, vaziyatni normallashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish;
  - doimiy joylashish punktlarida FVDT rahbarlari tarkibining kecha- kunduz navbatchiligini joriy etish;
  - favqulodda vaziyatlar bo‘yicha hududiy boshqarmalar (bo‘limlar)ning tezkor guruhlari hamda davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, obyektlar va boshqa tashkilotlarning navbatchilik-dispatcherlik xizmatlari navbatchiligini tashkil etish;
  - atrof-tabiiy muhitning holati, yuqori darajada xavfli obyektlar va ularga yondosh hududlardagi vaziyatni kuzatish va nazorat qilishni kuchaytirish, favqulodda vaziyatlarning yuzaga kelishi ehtimolini, ularning ko‘lamlari va oqibatlarini prognozlashtirish;
  - favqulodda vaziyatlar sharoitlarida aholi va atrof-tabiiy muhitni muhofaza qilish, shuningdek, turar joy binolari, hayot ta‘minoti tizimlari, obyektlar va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror faoliyat ko‘rsatishini ta‘minlash chora-tadbirlarini ko‘rish;
  - kuchlar va vositalarni tayyor holatga keltirish, ularning harakat rejalarini aniqlashtirish hamda zarur bo‘lganda favqulodda vaziyatlar taxmin qilinayotgan hududga siljitish;
- d) favqulodda rejimda:
- favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganligi to‘g‘risida davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlariga xabar berish va aholini xabardor qilish;
  - tezkor guruhlarni favqulodda vaziyatlar hududiga siljitish;
  - aholini muhofaza qilishni tashkil etish;
  - favqulodda vaziyatlarni bartaraf etishni tashkil qilish;
  - favqulodda vaziyatlar zonalari chegaralarini belgilash;
  - iqtisodiyot obyektlarining barqaror faoliyat ko‘rsatishini ta‘minlash, zarar ko‘rgan aholining hayot sharoitlarini ta‘minlash ishlarini tashkil

etish;

- favqulodda vaziyatlar hududlaridagi atrof-tabiiy muhitning holati, avariya obyektlari va ularga yondosh hududlardagi vaziyat bo'yicha monitoring olib borish.

4. Yangi mavzuni mustahkamlash: yangi mavzu yuzasidan o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini tezkor savollar orqali mustahkamlash, o'quvchilar tomonidan berilgan savollarga javob berish, "aqliy hujum", "klaster" usullari yordamida mavzuni hulosalash. Faol o'quvchilarni baholash.

5. Uyga vazifa: Uy vazifasini e'lon qilish va tushuntirish.